

engagement og »objektiv« historieskrivning ikke er inkommensurable størrelser. På den begrænsede plads, der har stået til hans rådighed, har han skabt den vel hidtil klareste og mest inspirerende fremstilling af især direktorietidens historie.

JOHNY LEISNER

ADA POLAK: *Wolffs & Dorville. Et norsk-engelsk handelshus i London under Napoleonskrigene.* Oslo, Universitetsforlaget, 1968. xvi + 240 s. Ill. 48 no. kr.

Forf., der er knyttet til et norsk museum, men i mange år har boet i London, har dér fået inspiration til at beskæftige sig med det i titlen nævnte handelshus, der gennem årtier var den betydningsfuldeste handelspartner i England for de norske trælasteksportører, og som i kraft af indehavernes stilling som danske konsulere i London også kom til at få stor betydning for handlende og søfarende i tvillingrigernes sydlige del.

Nærmest beskedent har forf. forsynet bogen med undertitlen »en kulturhistorisk skildring« og undskylder i forordet, at emnet er grebet an på denne måde. Ganske vist optager det »kulturhistoriske« en god del af pladsen i bogen, men der er dog blevet en anden god del tilovers til handelshistorien, som vel ikke kan regnes med til det, man sædvanligvis forstår ved kulturhistorie.

Også på anden vis er titlen nærmest for beskeden, idet skildringen går tilbage til 1767, da firmaet grundlagdes af brødrene Georg og Ernst Wolff fra Christiania. Den første havde i alt fald allerede i 1759 været assistent hos en norsk købmand i London, hvor han i det nævnte år 1767 lod sig naturalisere og sammen med broderen stiftede firmaet. Det voksede hurtigt op ved sin handel, og i 1787 blev Georg Wolff udnævnt til dansk konsul, hvad der i de gode år bragte firmaet store fordele i form af konsulatsafgifter.

Forf. ser i Georg Wolff (f. 1736) den egentlige opbygger af firmaet og skildrer ham som en dygtig og gennemhæderlig købmand, en god ven af John Wesley, metodistkirkens stifter. Han trak sig tilbage fra den daglige ledelse i 1804, men levede helt til 1828. Broderen Ernst synes ikke at have været så betydelig som handelsmand, men kom dog til at gavne det dansk-engelske samkvem ved i 1779 at udgive en dansk-engelsk ordbog og senere at skildre den danske Londonkirkes historie. – 1792 optoges Georg Wolffs søn Jens og hans svigersøn John Dorville i firmaet, som herefter førte navnet Wolffs & Dorville. – Faderens voksende velstand havde tilladt, at Jens havde fået en uddannelse, der var en engelsk gentleman værdig, men hverken han eller svigersønnen var tilsyneladende af samme format som købmænd som Georg Wolff.

Firmaets virkeområde var kommissionshandel mellem England og Norge. Dels opkøbte det engelske varer, råvarer som luksus- og brugsgenstande, til salg i Norge, dels og især tjente det på handel med norsk trælast, der i århundredets sidste halvdel havde en stortid i England på grund af det store behov for træ til skibsbyggeri og ikke mindst til boligbyggeri. Forf. påviser, at i 1787–88 havde firmaet mere end 50 faste leverandører i Norge. Tømmeret gik videre til engelske grossister, som betalte med vekslere eller måske fik kredit på anden vis. På den anden side måtte firmaet give forskud til de norske leverandører, og det ser

derfor efter forf.s mening ud til, at det må have haft en meget stor egenkapital at arbejde med. Samtidig omtaler forf. dog, at Bank of Englands regnskaber viser, at firmaet i hele sin levetid fik store vekselposter diskonteret; i dets første år drejede det sig om titusinder af £ årligt, senere om hundredtusinder, hedder det. Desværre har forf. ikke foretaget en analyse af bare et par årgange af disse vekselregnskaber, hvad der vel kunne have tjent til nærmere belysning af firmaets omsætning og forbindelser i England, og det havde været så meget mere ønskværdigt, som dets egne regnskaber ikke er bevaret. – Forf. påviser desuden, at ikke alle de norske leverandører trak alle deres indtjente midler hjem, men at huset også virkede som mægler for de norske kunder, som ønskede at placere penge i engelske statsobligationer eller at lade dem stå som forrentet kapital i selve firmaet. Den største kunde i begge henseender var iøvrigt grev F. A. Wedel Jarlsberg, dansk gesandt i London 1789–1806, som i 1807 havde 30.000 £ stående i engelske statspapirer og 15.000 £ i firmaet.

Forf. mener, at dets hovedindtægt var de $2\frac{1}{2}\%$, der sædvanemæssigt betaltes for kommissionsforretninger, men at også valuta- og varespekulationer kan have bidraget til indtægterne sammen med konsulatsafgifterne, der både i fredstid og i krigsårene indbragte anselige summer, under krigen især p. gr. af de utallige prisesager, som forf. også ofrer en indgående omtale, der dog ikke bringer meget nyt. Det ser ud til, at det var Jens Wolff, der tog sig af alle konsulatsforretningerne, der åbenbart krævede det meste af hans arbejdskraft, hvad der måske har været til skade for firmaets handel, selv om konsulatshvervet virkede som en god anbefaling for det.

Jens Wolff, der af uddannelse og levemåde var blevet helt engelsk, levede i den elegante stil med landsted, stor selskabelighed og samkvem med kunstnerkredse. Han havde litterære og kunstneriske interesser, var således meget interesseret i studiet af nordens oldtid og var en nær ven af Grímur Jónsson Thorkelin. Men blandt de dansk-norske søfolk og senere blandt krigsfangerne var han alt andet end afholdt, og det ser ud til, at han af en eller anden grund ikke var estimeret i danske regeringskredse, selv om han bl. a. udrettede et stort arbejde for krigsfangerne.

Krigen 1807–14 blev imidlertid husets skæbne. Handelen med Norge standsede, man fik derfor i England mistillid til dets soliditet, tilgodehavender kunne ikke trækkes hjem fra Norge og Danmark, og også engelske tilgodehavender var vanskelige at få ind. I 1812 måtte firmaet indstille sine betalinger og kom under en fallitbehandling, der kom til at stå på i 30 år, men til gengæld gav kreditorerne næsten 100 % dækning, skønt husets gæld ved standsningen synes at have været næsten 400.000 £. Både Georg og Jens Wolff reddede dog en del af deres formue. – Gentagne forsøg på at redde de 19.000 £, der under krigen var konfiskeret af den danske stat, gav intet resultat, da firmaet rent legalt var at betragte som engelsk. Dog gav den engelske stat så sent som i 1835 erstatning for det meste.

Bogen er forsynet med et engelsk resumé, udførlige noter og en fortegnelse over både danske, norske og engelske forretningsforbindelser. Den er desuden smukt udstyret med gode illustrationer.

Det spores i hele værket, at forf. er mest fortrolig med det kulturhistoriske, og der er i den overhovedet meget velskrevne og letlæste bog fortrinlige afsnit om

de milieuer i London, hvor firmaet virkede, havnen, børsen, banken og kaffe-husene, ligesom der er ofret megen omtale af Wolff'ernes kulturelle interesser. Noget svagere er skildringen af handelen, som også hæmmes af savnet af et firmaarkiv, og svagest er forf. i skildringen af vekseltransaktioner og andre finansielle anliggender. Men trods denne indvending er bogen særdeles læseværdig, bygger på et stort og meget grundigt arkivarbejde og bringer megen ny viden om et interessant kapitel i den dansk-norske stats handelshistorie. AA. RASCH

HARALD WINKEL: Die Ablösungskapitalien aus der Bauernbefreiung in West- und Süddeutschland. Höhe und Verwendung bei Standes- und Grundherren. Stuttgart, Gustav Fischer Verlag, 1968. xi + 176 s. 38 DM.

I et »Geleitwort« fremhæver dr. Antonio Montaner, Mainz, at navnlig historikeren Friedrich Lütge gennem sin mangesidige forskning har belyst den tyske bondebefrielses forhistorie, har påvist, hvad der var dens formål, og behandlet reformlovgivningen. Men i dette helhedsbillede savnede man dog adskilligt, fremfor alt indgående kendskab til de økonomiske transaktioner i forbindelse med pengeafløsningerne og ganske særlig anvendelsen af disse midler. Såvel historikere som nationaløkonomer måtte beklage denne økonomisk-historiske manko. Når industrialiseringen foregik langsommere i Tyskland end i England, har man gang på gang henvist til mangelen på kapital. I et værk, der fremtræder som bind XIX i »Quellen und Forschungen zur Agrargeschichte«, har nu dr. Harald Winkel, Mainz, undersøgt grundbyrde-afløsningens indflydelse på fremskaffelsen og anvendelsen af kapital indenfor nogle tyske enkeltstater.

I to relativt korte kapitler fastslår dr. Winkel, overvejende på grundlag af nyere økonomisk litteratur, at en industrikapitalistisk udvikling af betydeligt omfang først begyndte o. 1850 i Tyskland. Han kommer til det resultat, at hindringen ikke så meget var kapitalmangel som adelige og borgerlige kapitalisters tilbageholdenhed m. h. t. investering i industrielle foretagender. Hertil bidrog den endnu kun utilstrækkeligt udviklede kredit- og kapitalmarkedsorganisation og den længe alt for restriktive lovgivning. Vigtigere er dog dr. Winkels undersøgelse af, hvilke konsekvenser bondebefrielsen har haft for de afløsningsberettede, især de adelige grundejere. Det prøjsiske edikt af 9. okt. 1807 indledte en friere udvikling, med gradvis overgang til mere rationel landbrugsdrift, pengeafløsning af hoveri m. v., pengeøkonomiens fremtrængen og ændring af hele grundbesiddelsesforholdet. Hovedafsnittet er kapitel III: »Höhe und Verwendung der Ablösungskapitalien«, hvor meget nyt stof er fremdraget fra arkiverne til belysning af spørgsmålet.

Dr. Winkel fremlægger resultatet af omfattende kildestudier vedrørende afløsningsprocessen set fra såvel lovgivnings- som forvaltningsmæssigt og finansielt synspunkt – det gælder afløsningen i kongeriget Württemberg, storhertugdømmet Baden og hertugdømmet Nassau – samt afløsningskapitalens størrelse og hvad den er anvendt til i en række tyske fyrstendømmer og et par grevskaber. Det fastslås, at kun en begrænset del af afløsningskapitalen blev investeret i industrielle virksomheder (dog danner storbesiddere med bjergværksdrift en